

Högskoleprovet

DELPROV 3: LÄS

Anvisningar

Provet består av fyra texter från olika ämnesområden. Texterna är skrivna av olika författare och är ibland bearbetade för att passa in i provet.

Till varje text finns det sex uppgifter. Varje uppgift består av en fråga med fyra svarsförslag, varav ett är det rätta.

I vissa fall kan man klart urskilja ett svarsförslag som riktigt och övriga som felaktiga. I andra fall kan, vid en första anblick, flera svarsförslag verka mer eller mindre rimliga. Då måste man, genom att jämföra de olika svarsförslagen, välja ut det svarsförslag som bäst överensstämmer med innehållet i texten.

OBSERVERA ATT UPPGIFTERNA SKALL LÖSAS MED LEDNING AV DEN INFORMATION SOM GES I RESPEKTIVE TEXT.

Skriv alla svar i svarshäftet.

Skriv tydligt.

Om Du inte kan lösa en uppgift bör Du ändå avge ett svar genom att försöka bedöma vilket svarsförslag som verkar mest rimligt.

Du får inget poängavdrag om Du svarar fel.

På nästa sida börjar provet som innehåller 4 texter och 24 uppgifter.

PROVTID: 50 minuter

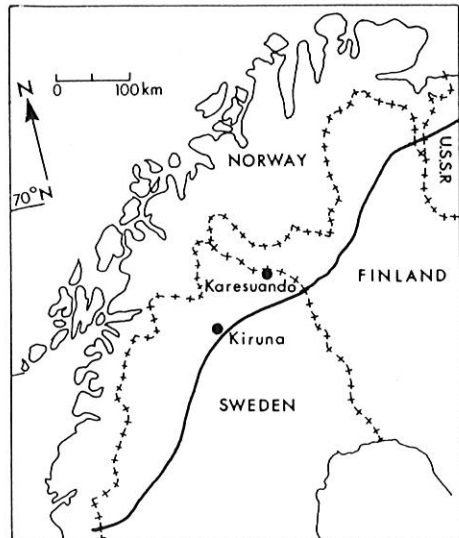
BÖRJA INTE MED PROVET FÖRRÄN PROVLEDAREN SÄGER TILL!

Tillstånd inhämtat att publicera det upphovsrättsligt skyddade material som ingår i detta prov.

PERMAFROST OCH TJÄLE

Permafrost, eller med ett annat ord beständig tjäle, täcker ca 25 % av jordens landyta. Skandinavien berörs dock i nutiden endast mycket marginellt av detta fenomen. Den variant vi möter är s k osammanhängande permafrost. Ständigt frusen mark uppträder fläckvis, i torvmarker, skuggiga nordsluttningar och kanske här och var i högfjällen. I ytan tinar dock marken varje år och tjockleken på detta s k "aktiva lager" varierar mellan 0,3 och 2 m.

Vår kännedom om permafrostens detaljutbredning är på det hela taget mycket ofullständig. Kunskapen grundas främst på inventeringar av olika indikatorer, som är väl synliga för blotta ögat, t ex palsar, d v s frusna torvkupoler i myrar. Erfarenheter från vägbyggen och bergarbeten har varit en annan kunskapskälla. Figur 1 visar översiktligt det område som idag berörs av osammanhängande permafrost. Jämför man den östra begränsningen med klimatkurvor (isotermer) så uppenbaras att en förutsättning för denna typ av permafrost är att årets medeltemperatur ligger under ca -1°C . Snötäckets tjocklek och markvegetationens karaktär spelar dock stor roll, varför det är omöjligt att ange ett exakt gränsvärde. Där snötäcket är tjockare än 0,4 m utbildas sällan permafrost.

Figur 1. Den osammanhängande permafrostens sydostgräns (hel-dragen linje) sammanfaller helt med gränsen för granskogens utbredning. Efter A. Rapp (1982).

Definitionsmässigt är permafrost markskikt som fryser en vinter och förblir frusna fram till nästa vinter. Även måttliga klimatförändringar kan på kort tid förskjuta gränsen för permafrostens utbredning. Permafrost är således ett dynamiskt fenomen. Här i Skandinavien räcker det faktiskt med ganska små sänkningar av årets medeltemperatur (någon grad) för att beständig tjäle skall bli en faktor att räkna med i stora delar av inre Norrland.

Faktum är att vi i vårt land får gå cirka 1 000 år tillbaka i tiden för att finna en period då permafrosten varit lika tillbakadragen och beskedlig som under innevarande århundrade. Under den s k Lilla Istiden, ca 1450—1880, då årsmedeltemperaturen var minst $1,5^{\circ}\text{C}$ lägre än hittills under 1900-talet, hade permafrosten en vida större utbredning.

Olika typer av historiska källor visar att ännu under 1800-talets senare del fanns periodvis permafrost i Norrbotten, minst 10 mil längre österut jämfört med dagens situation. Från Västerbotten rapporterar Zetterstedt från sin berömda resa 1832 om evig tjäle i myrar och skuggiga ställen i Lycksele-trakten.

Idag får vi söka oss minst 15 mil mot nordväst, till Tärna-sjöområdet, för att hitta permafrost (palsar) i Västerbotten. Här har vi för övrigt haft permafrostens sydligaste utposter

i Sverige under en stor del av 1900-talet. Ända fram till seklets början fanns dock ständigt frusen mark så långt söderut som på gränsen mellan Jämtland och Härjedalen. Det är dessutom inte osannolikt att permafrost under vissa extrema år funnits helt nära kusten i norra Norrland. Sålunda berättar Pehr Högström om det svåra året 1763, då tjälen i Skellefteå-trakten låg kvar till långt in på sommaren och orsakade stora skador på både odlade och vilda träd.

Lilla Istidens permafrost och sent upptinade mark försvårade dräneringen under snösmältningen, vilket orsakade hastig tillrinning till vattendragen och mycket markanta högvattentoppar. Särskilt slutet av 1700-talet utmärktes som en mycket orolig period i detta avseende.

Den enastående klimatförbättring som avlöste Lilla Istiden och som präglade 1900-talets första 50 år fick permafrosten att dra sig tillbaka västerut till sitt nuvarande läge. Utvecklingen har varit densamma över hela norra halvklotet. Samhället har på olika sätt dragit nytta av den processen. Exempelvis blev uppodling av myrmarker möjlig tack vare gynnsammare markklimat. Man kan inte utesluta att klimatutvecklingen varit en av förutsättningarna för den agrara kolonisationen i inre Norrland.

Permafrostens försvinnande och tjälens tidiga upptinande påverkade cirkulationen av näringsämnen i skogsmarken positivt liksom trädens vattenekonomi. Resultatet har blivit ökad skogsproduktion (högre bonitet) och tätare skogar under innevarande sekel i Norrlands inland. Särskilt granen med sitt förhållandevis ytliga rotsystem har gynnats av markens uppvärmning. En mycket tydlig granexpansion tog sin början under senare delen av 1800-talet och var synkron med den eviga tjälens reträtt. I dag sammanfaller granens nordvästgräns i lappmarkerna nästan på metern med sydostgränsen för osammanhängande permafrost.

Under de senaste decennierna har klimatet åter blivit kallare. Ser vi på medeltemperaturen i Norrland för perioden 1931—40 och jämför med 1978—87 så har december—januari blivit $4-7^{\circ}$ kallare, medan temperaturen under juli—augusti sjunkit $1-1,5^{\circ}\text{C}$ (uppgifter från Bertil Eriksson, SMHI). En förändring i den storleksordningen får obönhörligt konsekvenser för landskapets struktur och sätt att fungera, även om det sker med viss fördröjning. Fjällens trädgränser har visat tendenser till sänkning sedan början av 70-talet, vilket delvis har att göra med kyligare mark. Relativt milda vintrar och tillräckligt snötäcke har sört för att tjälen mestadels varit mycket ytlig, särskilt i höjdlägenas granskogar. Mycket talar dock för att en omsvängning skett i detta avseende. Omfattande skogsdöd har under det senaste året (1987) inträffat i fjällnära skogar. Den omedelbara orsaken är akut vattenstress p g a onormalt djup tjäle.

Ny permafrost utbildades 1987 under björkskogsgränsen i Jämtland, där denna naturföreteelse inte varit känd sedan 1900-talets allra tidigaste år. Även i nordligaste Norrbotten finns indikationer att permafrosten avancerat österut och tätat i områden där den tidigare manifesterats endast som palsar. Dessa observationer är helt i linje med en global trend mot ökande periglacial aktivitet, bl a glaciärtillväxt, intensifierade frostmarksrörelser och permafrostspridning. Samhällsplaneringen bör beakta dessa indikationer. Särskilt när det gäller byggnormer, väg- och vattenbyggnad samt jord- och skogsbruk är det nödvändigt att man tillämpar ett mer dynamiskt miljöperspektiv.

Källa: Leif Kullman i MARKKONTAKT 1-88.

Uppgifter till texten

Permafrost och tjäle

1. **Vad menas med att permafrost är ett "dynamiskt fenomen"?**
 - A Tjälen och dess variationer påverkar samhällsplaneringen.
 - B Tjälen utbredning varierar med temperaturförändringar.
 - C Tjälen tjocklek varierar regionalt.
 - D Tjälen samvarierar med förekomsten av skog.
2. **Vilken är en viktig orsak till att kunskapen om permafrostens exakta utbredning är så bristfällig?**
 - A Granskogen täcker i stort sett de områden där också permafrosten förekommer.
 - B Myrar, och därmed sk palsar, håller på att försvinna p g a permafrostens utbredning.
 - C Det är svårt att finna synliga tecken på permafrost.
 - D Klimatet blir alltmer stabilt i permafrostregionerna.
3. **Under vilken annan period i Sveriges historia tycks ständig tjäle ha haft ungefär samma utbredning som nu?**
 - A 400 - 500-talet
 - B 900 - 1100-talet
 - C 1400 - 1600-talet
 - D 1700 - 1800-talet

4. **Barrskogen i Norrlands inland har haft en klart märkbar tillväxt de senaste hundra åren. Vilken är en av orsakerna därtill?**
 - A En förbättrad närings- och vattenförsörjning för barrskogen p g a permafrostens reträtt.
 - B En minskad utbredning av björkskog p g a onormalt djup tjäle.
 - C En sänkning av medeltemperaturen har medfört gynnsammare växtbetingelser för barrskogen.
 - D Ett ökat antal vattenrika myrmarker i Norrland har gynnat granskogens utbredning.
5. **Vad orsakade övergången från "Lilla Istiden" till det nuvarande klimatet i Sverige?**
 - A En mycket snabb tillrinning till de stora vattendragen.
 - B En kraftig expansion av granskog vars ytliga rötter binder vatten.
 - C En kontinuerlig minskning av tjockleken av det skandinaviska snötäcket.
 - D Det framgår ej av artikeln.
6. **Vilket av följande påståenden om tjälen har täckning i artikeln?**
 - A Där vi har stora granytor återfinns också osammanhängande permafrost.
 - B En ny istid med utbredd evig tjäle är möjlig om medeltemperaturen i frostregionerna under året sjunker med 1 °C.
 - C Permafrostens försvinnande i stora delar av Norrland har förändrat möjligheterna för odling.
 - D Tjälen orsakar mer skogsdöd än olika former av giftutsläpp.

SOVJETS "INFORMELLA" — VILKA ÄR DE?

Det var först för cirka tre år sedan som de sovjetiska sociologerna fick upp ögonen för de informella. Men uppfattningen att något liknande aldrig förekommit tidigare, att ungkommunisternas förbund Komsomol och ung pionjärerna helt tillgodosett de ungas behov, ligger långt från sanningen, menar sociologen Jevgenij Levanov. Informella ungdomsföreningar har alltid funnits i Sovjet. På 30-talet var det timurgängen, uppkallade efter Timur, den ädle, ridderlige, flitige, dristige etc huvudpersonen i en novell av barnboksförfattaren Arkadij Gajdar, på 50-talet fristående visklubbar, på 60-talet "kommunarderna", den sovjetiska motsvarigheten till hippies, Beatlesfans m m.

Men det är först nu som denna typ av informella sammanslutningar verkligen slagit igenom. Det är ett svar på de officiella ungdomsorganisationernas, främst då Komsomols, oförmåga att bevaka de ungas behov och intressen, på formalism och byråkrati i andra samhällsinstitutets arbete, på social demagogi, på brott mot den sociala rättvisans principer. Den kände ekonomen Gavril Popov ser uppsvinget för de informella som en "process som inte så mycket uppstått pga missnöje med tillvaron, utan mer därför att man inte sett någon möjlighet att ändra på den. De medel som skulle kunnat användas för att påverka situationen var utom räckhåll."

Sociologerna delar in de informella sammanslutningarna i tre huvudkategorier:

- prosociala, med kreativa program av betydelse för samhällsutvecklingen;
- intresseföreningar;
- asociala, med inslag av extremism.

"I många människors medvetande har redan en schablonbild hunnit rota sig. Ordet 'informella' associeras i första hand till hårdrockare, hippies, punkare och breakdansare, dvs till opolitiska grupper, som i bästa fall inte bidrar till samhällsutvecklingen", menar Georgij Kornilov, som är ordförande i den oberoende politiska klubben Perestrojka i Kiev.

Ändå är det så att just dessa och andra liknande ungdomsgrupper — idrottssupportrar, Hare Krishna-anhängare etc — enligt uppskattningar utgör 60 procent av alla informella sammanslutningar. I varje grupp finns givetvis en kärntrupp, men den är inte så stor. De flesta är bara blinda efterapare. De intresserar sig föga för idéerna bakom, utan tycker mest att det är häftigt att klä ut sig och uppträda på ett speciellt sätt. Just därför föredrar sociologerna att hänföra dessa grupper till den andra kategorin informella (möjligtvis med undantag för punkarna).

"I var och en av dessa grupper dominerar dessutom drag som har sin upprinnelse i förhållandena i vårt land", menar en av de mest kända forskarna i ämnet, professor Vladimir Lisovskij. En bekräftelse på hans slutsats står att finna i ett brev till ungdomstidningen *Komsomolskaja pravda* från den 15-åriga punkaren Igor Orlov i Charkov: "Vi bär frisyren och kläder som de flesta har svårt att acceptera, men för oss gäller mycket exakt det socialistiska samhällets moral och lagar. Vi betraktar vårt partis politik som riktig i allt. Vi följer noga med i vad Gorbatsjov säger."

De prosociala ungdomsföreningarna har som mål att förbättra samhället. Det framgår tydligt av namnen: Perestrojka, Sociala initiativklubben, Medborgerlig värdighet, Räddning, Barmhärtighet etc. Deras verksamhet omfattar totalt cirka 200 områden, som kulturvård, naturvård, rättsskydd, bevarande av nationella särdrag, teknisk utveckling, ett sunt familjeliv, motion, friskvård, idrott osv. En undersökning bland medlemmar i sådana grupper visade att de flesta av dem aktivt diskuterar politiska frågor. Endast 8 procent anser att perestrojkan ska skötas av ledarna, inte av folket. 20 procent menar att de redan deltar i perestrojkan, medan drygt 40 procent skulle vilja medverka. Nästan alla är säkra på att en framgångsrik perestrojka hjälper till att lösa de viktigaste ungdomsproblemen i landet.

De prosociala föreningarna har tämligen starka inbördes band. Möten och festivaler av olika slag anordnas. De flesta arbetar på att bli officiellt erkända, ges rätt att ta lagstiftningsinitiativ och att nominera egna kandidater vid valen till sovjeterna. Just nu är en lag om frivilliga sammanslutningar under utarbetande och där kommer med all säkerhet dessa rättigheter att skrivas in.

De asociala grupperna, som propagerar för våld och extremism, agerar utanför lagen och utgör cirka 10 procent av det totala antalet informella sammanslutningar. Ett uppmärksammat exempel är ljuberna, unga bodybuilders från staden Ljubertsy utanför Moskva. De motiverar sina våldshandlingar mot hårdrockare, hippies, breakdansare etc i huvudstaden med att det fördärvliga inflytandet från den västliga masskulturen måste bekämpas med resoluta metoder. Motsvarande grupper finns också i andra städer.

"Vårt sällskap Assenizator (ung 'Renhållningsverket') bekämpar stadens mänskliga avfall: svartabörshajar, prostituerade, narkomaner", skriver Anton Stezjko i den vitryska staden Brest. "Jag är 15 år och ansvarar för fotoarkivet. Vi har arkiv och kartotek, precis som polisen. Vi menar att vi måste lära alla dessa sopor veta hut med grovt fysiskt våld."

Ungefär hälften av de informella är också medlemmar i Komsomol. Ungkommunisternas ledare Viktor Mironenko är av den åsikten, att medlemskap i Komsomol inte fräntar ungdomarna rätten att odla sina personliga intressen i vilken förening eller samhällsorganisation som helst, förutsatt att dess verksamhet inte strider mot Komsomols stadgar. Han betraktar inte de informella som något slags konkurrent, utan förklarar att Komsomol är redo att samarbeta med dem. Men relationerna är komplicerade. Nästan 40 procent av de informella vill arbeta tillsammans med Komsomol. Men endast 25 procent av dem har någonsin vänt sig dit för hjälp. Och det var bara 13 procent av dessa som verkligen fick någon hjälp.

Jevgenij Levanov är övertygad om att antalet informella grupper kommer att växa markant den närmaste tiden. Orsaken till det är perestrojkan, demokratiseringen och uppgörelsen med stagnationen på alla områden i samhällslivet. Den informella rörelsen följer enligt honom fyra lovande huvudlinjer: de nationella särdragens bevarande, naturvård, miljövård och politiska klubbar. Han räknar med att just de politiska diskussionsklubbarnas antal inom kort kommer att två- eller rentav tredubblas.

Källa: Nyheter från Sovjetunionen, nr 5 1988.

Uppgifter till texten
Psykiatrisk vårdlära

19. Vilket är det huvudsakliga syftet med boken *Psykiatrisk vårdlära*, enligt recensenten?

A Att utveckla praktik och metodik inom den psykiatriska vårdläran.

B Att förklara den psykiatriska vårdens förhållande till psykoterapi och vårdvetenskap.

C Att presentera några centrala element i den psykiatriska vårdlärans kontext.

D Att utveckla en teoretisk ram för den psykiatriska vården.
20. Hur ser recensenten på författarens sätt att använda sig av olika källmaterial?

A Hon anser att författaren hänvisar till för många källor.

B Hon anser att det är på sin plats att i vissa fall hänvisa till fler källor.

C Hon anser att författaren använder sig av olämpliga källor.

D Hon saknar i vissa fall källhänvisningar.
21. I sin recension av *Psykiatrisk vårdlära* diskuterar Anneli Sarvimäki olika aspekter på boken. Vilket av följande påståenden stämmer bäst in på hennes bokrecension?

A Recensionen är speciellt användbar för vårdfolk eftersom den ger en belysning av de flesta kapitel samtidigt som den tar upp de allra viktigaste frågeställningarna.

B Recensionen har en kritisk hållning till författarens sätt att hantera termer och definitioner men är samtidigt positiv till boken som diskussionsunderlag.

C Recensionen har sina främsta förtjänster genom att ta ett helhetsgrepp på boken men samtidigt också genom att fördjupa sig i viktiga detaljer.

D Recensionen är onödigt kritisk och teoretiserande med tanke på att boken i första hand ska ge vägledning i det praktiska vårdarbetet.

22. Recensenten har speciellt uppmärksammat några kapitel i boken. Varför har dessa avsnitt fått ett så stort utrymme i recensionen?

A De anses primärt betydelsefulla för bokens övriga kapitel men även för undervisning och forskning.

B De förklarar några av de viktigare psykiatriska termerna.

C De beskriver alla de faktorer som vårdaren behöver för en analys.

D De innehåller en översikt av den psykiatriska vårdens utveckling.
23. Vad anser recensenten vara mest intressant i boken *Psykiatrisk vårdlära*?

A Genomgången av olika viktiga faktorer i den psykiatriska vårdprocessen.

B Författarens ambitioner att utveckla egna vårdvetenskapliga utgångspunkter.

C De centrala avsnitt som möjliggör att använda boken i grundläggande undervisning.

D Författarens betoning av att praktisk vård alltid är det viktigaste.
24. Vilken av följande slutsatser om boken *Psykiatrisk vårdlära* kan man dra av recensionen?

A För en förståelse av bokens innehåll krävs vissa förkunskaper.

B Boken underlättar förståelsen av psykologi och vetenskapsteori.

C För att förstå bokens innehåll krävs att man deltar i psykiatriskt arbete.

D Boken är ett lämpligt läromedel i början av psykiatriutbildningen.

PSYKIATRISK VÅRDLÄRA

I boken **Psykiatrisk vårdlära** (1987) strävar författaren, Unni Lindström, att utveckla en teoretisk grund för den psykiatriska vårdläran. Boken är uppbyggd så att den psykiatriska vårdläran först anknyts till vårdvetenskapen. Sedan följer en genomgång av några centrala element i vårdprocessen, där också kunskap från andra vetenskapsområden — främst ego-psykologi och existentialistisk psykologi och filosofi — används.

I inledningen anknyter författaren till Katie Erikssons syn på vårdprocessen och vårdvetenskapen och då speciellt till indelningen av kunskapen i en vetenskaplig, teoretisk, teknisk och konstnärlig nivå. Utgående från denna säger författaren att *"boken handlar om de vetenskapliga och teoretiska utgångspunkterna för den psykiatriska vårdande vården"*. Och hon tillägger: *"Varje gott och varje fruktbart teoretiskt närmande innehåller i sig något av det konstnärliga, vilket innebär att det teoretiska närmandet även innefattar teser av praktisk relevans."*

Redan här finns utrymme för invändningar. Den första gäller 'vårdande vård', som leder till ett flertal otypliga konstruktioner som 'den psykiatriska vårdande vårdverkligheten', för att nämna några. Dessutom är uttrycket en tautologi: den första termen 'vårdande' lägger inte innehållsmässigt någonting till den senare 'vård'. Vi talar ju inte heller om den undervisande undervisningen eller det botande botandet. Inom ett nytt område behövs det förvisso nya begrepp men dessa måste då uppfylla också språkliga krav. Den andra oklarheten i det anförda citatet rör ordet 'konst' och 'konstnärlig', som också förekommer genomgående. Det verkar som om författaren satte likhetstecken mellan praktisk och konstnärlig (konstnärlig = innefattande teser av praktisk relevans). Detta motsvarar inte gängse språkbruk och bygger antagligen på en sammanblandning av praktiska och estetiska konster.

När framställningen går vidare ställs den psykiatriska 'vårdande vården' inte bara i motsats till socialvård och medicinsk vård utan också till det psykiatriska vårdarbetet (psychiatric nursing). Här kan man läsa en definition, enligt vilken den psykiatriska 'vårdande vården' är *"en speciell form av vårdvetenskaplig verksamhet utgående från en aspekt på människans hälsan, världen och vårdandet, där människans själsliga dimension (...) hälsans, sundhetens och välbefinnandets processer, mötet i världen samt speciella former av ansning, lekande och lärande framstår som centrala"*. Det psykiatriska vårdarbetet, som är psykiatrisk 'vårdande vård' på teknologisk nivå, innebär däremot *"en tvärvetenskaplig verksamhet, där den psykiatriska sjuksköterskan utgående från sin primära vårdvetenskapliga kunskapsaspekt fungerar i relation till patientens totala vård"*. Det som förvänar en här är för det första att såväl den psykiatriska 'vårdande vården' som det psykiatriska vårdarbetet definieras som *vetenskapliga* verksamheter (vårdvetenskaplig resp tvärvetenskaplig). Men det stöder i och för sig det intryck man också annars får nämligen att *vårdvetenskapen* ses som det primära, själva vården som sekundär. Eller så måste man dra den slutsatsen att det inte är någon skillnad mellan att vårda och att bedriva vetenskap och då måste man fråga sig hur detta hänger ihop med indelningen i den vetenskapliga, teknologiska och konstnärliga (praktiska?) nivån. Att det *"vårdvetenskapliga förhållningssättet gentemot människan utgår från vissheten att människans historia aldrig utesluter några möjligheter till växt och utveckling för den enskilda människan"* är knappast ägnat att göra bilden klarare — detta kan väl ses som en allmän inställning till människans möjligheter som man kan stöta på i olika sammanhang men det är svårt att se det specifikt *vårdvetenskapliga* här. — Det finns säkert paralleller och beröringspunkter mellan praktisk (konstnärlig?) verksamhet och vetenskaplig men här verkar gränserna mellan dem att helt ha utplånats.

En annan sak som slår en i definitionerna av den psykiatriska 'vårdande vården' och det psykiatriska vårdarbetet och som ytterligare understryks i den fortsatta texten är att den psykiat-

riska 'vårdande vården' tycks röra sig på ontologisk nivå och att författaren använder det engelska 'psychiatric care' för denna vård. Den engelska termen kan knappast här anses korrekt eftersom 'care' står för vård i övergripande bemärkelse och därför också måste innefatta den psykiatriskt-medicinska vården. Med anknytningen till den ontologiska nivån vill författaren antagligen igen associera till det vårdvetenskapliga perspektivet men samtidigt inställer sig frågan vad den psykiatriska 'vårdande vården' motsvarar i sinnevärlden. Beträffande den ontologiska nivån sägs vidare, att forskning utgående från denna innebär bas- eller grundforskning. Detta kan i och för sig stämma men samtidigt bör man kanske påpeka, att all bas- och grundforskning ingalunda utgår från den ontologiska nivån. Ontologin, som är en del av filosofin, är över huvudtaget ett mycket specifikt område och man får hoppas att den vårdvetenskapliga grundforskningen är mera omfattande än så.

De kapitel som jag här har tagit fasta på utgör vad sidoantalet beträffar endast en liten del av boken. Men eftersom de anses utgöra grunden för den fortsatta framställningen och eftersom författaren också anknyter till dem senare måste de anses som viktiga. De är också viktiga av den anledningen, att det har konsekvenser för undervisningen och forskningen hur vi definierar våra vetenskapliga utgångspunkter. De vårdvetenskapliga utgångspunkter som författaren här anknyter till är, vilket också framkommer i boken, inte hennes egna men hon har övertagit dem axiomatiskt och kan säkert därför anses stå för dem.

I resten av boken går författaren sedan igenom några centrala element i vårdprocessen i den psykiatriska kontexten: vårdaren, patienten, hälsa, patientanalysen, prioritering, vårdandet och dokumentation, för att avsluta med en del om den psykiatriska vårdtraditionen. I genomgången av elementen i vårdprocessen finns intressant material från många värdefulla källor och här finns mycket sådant som det kan vara viktigt att diskutera och fördjupa sig i inom den psykiatriska vården. Detta gäller kanske speciellt det som handlar om patienten och patientanalysen.

Vidare kan man notera, att författaren har använt många källor men att hänvisningar ibland saknas. T ex i beskrivningen av intuitionen karaktäriseras denna som *"möjlighet att uppfatta helheter i rörelse"*; att *tränga in i det absoluta* i stället för att röra sig runt fenomenet och också termen 'nuflödet' används.

Boken kan knappast ses som en grundbok i psykiatrisk vårdlära, eftersom den förutsätter förkunskaper i såväl psykologi och vård som vetenskapsteori. För personer med dessa förkunskaper kan den säkert ge upphov till välbehövlig diskussion om både vårdvetenskapen och den psykiatriska vården.

Källa: Anneli Sarvimäki. Recension i tidskriften i Vård i Norden. Utveckling & Forskning nr 1-2 våren 1988.

Ordförklaringar:
Axiom = självklart som sann sats (i vetenskapen).
Kontext = sammanhang, omgivning
Ontologi = den filosofiska läran om verkligheten

Uppgifter till texten
Sovjets "informella" vilka är de?

7. Hur motiverar de extremistiska grupperna sin verksamhet?

A De anser sig värna om den existerande kulturen i Sovjetsamhället.

B De anser att perestrojkan är ett hot mot sovjetungdomen.

C De sympatiserar i och för sig med den officiellt förda politiken men vill samtidigt uttrycka sig genom klädsel och frisyrrer.

D De anser att deras verksamhet utgör en del av det officiella polisarbetet.
8. Hur kan de informella organisationerna och förhållandet till deras medlemmar bäst beskrivas?

A Nästan alla informella grupper har politiskt intresserade medlemmar även om gruppens ledning och målsättning är opolitisk.

B En majoritet av de informella grupperna är oberoende politiska sammanslutningar, men organiserar ändå medlemmar som inte är politiskt intresserade.

C Endast en mindre krets inom de informella grupperna är de bakomliggande idéernas verkliga förespråkare.

D Oavsett gruppernas uttalade målsättningar anser de flesta medlemmarna att en framgångsrik perestrojka kan bidra till att lösa samhällets problem.
9. Vad är anledningen till att artikelförfattaren refererar till Timur-gängen och 60-talets kommunarder?

A Dagens informella sammanslutningar har hämtat sina viktigaste idéer från dessa tidiga förebilder.

B Dessa grupper uppstod också som en reaktion på sin tids formalism och byråkrati.

C De kan bägge ses som exempel på kulturella yttringar i syfte att bevara landets kulturarv.

D Dessa rörelser kan ses som ett bevis för att informella organisationer inte är något nytt fenomen.
10. Vad kan vara en av anledningarna till uppkomsten av dagens informella grupper i Sovjetunionen?

A Samhällets brist på medel och resurser att genomföra viktiga förändringar.

B Ungdomarna anser att de officiella organisationerna inte tillräckligt tillvaratar deras intressen.

C Den demokratisering av Sovjetsamhället som inletts genom glasnost och perestrojkan.

D Grupperna är ett av de få sätten att lära känna människor som inte är anslutna till partiet eller annan officiell organisation.
11. Hur kan man kortfattat karaktärisera de pro-sociala ungdomsföreningarna?

A De är sammanslutningar av människor som utan politiska motiv verkar för en förbättring av samhället.

B De är föreningar där medlemmarna aktivt bekämpar den officiellt förda politiken.

C De är grupper som arbetar socialt genom att anordna möten och festivaler.

D De är föreningar med verksamhet som spänner över flera olika samhällsliga sektorer utifrån ett politiskt intresse.
12. Hur skulle man bäst kunna karaktärisera förhållandet mellan Komsomol och de informella organisationerna?

A Majoriteten av medlemmarna inom de informella organisationerna tar avstånd från Komsomols politiska byråkrati.

B Ett reellt samarbete mellan de två organisationsformerna är sällsynt.

C Komsomol tar avstånd från de informella organisationerna.

D Det är enbart de opolitiska delarna av de informella grupperna som erhåller stöd från Komsomol.

RIKSBANKEN OCH PENNINGMÄNGDEN

Riksbanken har den centrala ställningen i det svenska penningväsendet. Det är riksbanken som svarar för utformningen av penningpolitiken.

Den svenska bytesbalansen, dvs skillnaden mellan export och import av varor och tjänster, har ett avgörande inflytande på valutaservan, och därmed på den monetära basen och penningmängden. Om exporten överstiger importen kommer ett inflöde av valutor till stånd. Exportörerna placerar sina valutaintäkter som inlåning i affärsbankerna. När affärsbankerna sedan säljer valutan till riksbanken kommer detta att medföra dels att riksbankens valutainnehav ökar, dels att det sker en motsvarande ökning i den monetära basen. En större import än export leder till en nedgång i riksbankens valutareserv och följaktligen också i den monetära basen.

Under 1970-talet upplevde Sverige allvarliga problem med valutaservan. Bytesbalansen uppvisade ett underskott på ca 20 miljarder kronor 1980, vilket motsvarade knappt 4 procent av BNP det året.

För att hindra en tillfällig förändring i valutaservan att ogynnsamt påverka den monetära basen kan man välja att anpassa storleken av någon eller några andra poster i balansräkningen — vid en nedgång i valutaservan kan riksbanken t ex öka sitt innehav av statsobligationer genom köp från staten, allmänheten och/eller bankerna. Därigenom skulle den monetära basen kunna upprätthållas på en önskad nivå på kort sikt. En annan metod är svensk upplåning i utlandet för att finansiera underskott i Sveriges internationella byte.

Icke önskade långsiktiga öknin gar eller minskningar i valuta-reservan kan motverkas med ändringar i den svenska kronans växelkurs. En kraftigt sjunkande valutareserv kan stoppas genom en devalvering av kronan. Detta leder på sikt till en ökad export och minskad import och således till en ökning i valutaservan. En uppgång i valutaservan kan på motsvarande sätt bemötas genom en revalvering av kronkursen. Under efterkrigstiden har emellertid en fast växelkurs varit ett centralt mål för riksbanken vilket som regel överordnats andra mål för den ekonomiska politiken. Kronans växelkurs har dock ändrats några gånger.

Riksbanken har dessutom i valutaregleringen ett medel för att påverka valutaservan. Den har använts i syfte att påverka kapitalrörelserna till och från Sverige. Genom denna valutakontroll har den svenska räntenivån — åtminstone på kort sikt — kunnat avvika från den internationella räntenivån i större utsträckning än om kapitalrörelserna hade varit helt fria. Eftersom Sverige blivit ett låntagarland har valutaregleringens möjligheter att avskärma den inhemska räntenivån från den internationella ränteutvecklingen allvarligt försvagats.

Valutaregleringen har också varit ett väsentligt element i den svenska högskattepolitiken. En liberalisering av valutabestäm-melserna skulle troligtvis leda till ett större internationellt beroende inte bara på det penningpolitiska utan även på det skattepoli-tiska området.

Beskrivningen här ovan har gällt de penningpolitiska instru-ment som riksbanken kan använda för att motverka internatio-nella störningar. Som regel samordnar också regeringen den övriga stabiliseringspolitiken med valutapolitiken. En restriktiv konjunkturpolitik är den traditionella metoden för att stoppa en nedgång i valutaservan. En annan metod är att införa olika regleringar av importen och exporten. Sverige, som starkt förordat frihandel, har som regel undvikit sådana åtgärder.

Riksbankens innehav av statsskultsbevis är den största posten i riksbankens balansräkning. Utvecklingen av denna post är nära beroende av den statliga budgetpolitiken. När de statliga utgifterna överstiger skatteintäkterna måste det uppkomna budgetunder-skottet finansieras genom upplåning. Riksgäldskontoret, som svarar för den svenska statsskultspolitiken, har möjlighet att låna

genom att sälja till någon eller några av följande fyra köpare: allmänheten, affärsbankerna, riksbanken och utlandet. En försäljning av statspapper har olika effekter på den monetära basen och penningmängden beroende på vem som blir köpare, dvs långgivare.

Om allmänheten köper statspapper från riksgäldskontoret innebär detta i korthet att allmänheten byter en del av sina banktillgodohavanden mot statsskultsbevis. Dessa banktillgodo-havanden överförs till staten, som utnyttjar dem för att täcka sina utgifter. I stort sett leder dessa transaktioner inte till några förändringar i den monetära basen och penningmängden. Samma resonemang gäller då banksystemet köper statsobligationer.

En helt annan effekt erhålles när riksbanken köper statspapper från riksgäldskontoret. Transaktionen medför att riksbankens innehav av statsobligationer ökar samtidigt som statens tillgodo-havanden hos riksbanken krediteras. När de statliga myndighe-terna utnyttjar detta tillgodohavande sker en expansion av den monetära basen. En finansiering av ett budgetunderskott genom riksbanksköp av statsobligationer ger således upphov till en ökning av den monetära basen — en sk monetisering av statsskul-den äger rum. En omfattande monetisering av statsskulden leder som regel också till tillväxt i penningmängden.

I samband med de kraftiga oljeprisstegringarna i mitten av 1970-talet började den svenska staten ta upp lån på den interna-tionella kapitalmarknaden. Syftet var att förhindra den samman-dragning av den monetära basen som annars skulle följt av underskottet i den externa balansen. Denna upplåning innebar att riksgäldskontoret, dvs den svenska statens, skuld till utlandet steg. När staten använder utlandslånen till att täcka sina utgifter registreras alltså en tillväxt i den monetära basen och därmed också i penningmängden.

Den statliga budgetpolitiken har under hela efterkrigstiden skapat en växande statsskuld — den har ökat från knappt 12 miljarder kronor år 1945 till omkring 230 miljarder kronor år 1980. En del av tillväxten i statsskulden har övertagits av riksbanken och därmed orsakat en expansion i den monetära basen och penningmängden. Riksbankens innehav av statsobliga-tioner har vuxit under denna period från 0,3 miljarder kronor till 24 miljarder kronor i löpande priser.

Källa: Bo Södersten (red.) Svensk Ekonomi, Rabén & Sjögren, Stock-holm. 1984.

Ordförklaringar:

Monetär bas = ung. penningmängden (mängden mynt och sedlar) i ett samhälle.

Devalvering = nedskrivning av en valutas värde i förhållande till guld eller andra valutor.

Uppgifter till texten
Riksbanken och penningmängden

13. Ungefär hur stor var den svenska brutto-nationalprodukten år 1980?

- A Ca 20 miljarder
- B Ca 500 miljarder
- C Ca 100 miljarder
- D Ca 5 000 miljarder

14. Vilket av nedanstående alternativ är mest riktigt när det gäller åtgärder och effekter inom budgetpolitiken?

- A Då riksgäldskontoret säljer statspapper till riksbanken kan detta leda till att den mone-tära basen så småningom ökar, vilket i sin tur kan öka penningmängden.
- B Allmänhetens köp av statspapper innebär i de allra flesta fall att den monetära basen och penningmängden ökar.
- C För att finansiera budgetunderskottet måste staten låna utomlands vilket minskar den monetära basen och penningmängden.
- D Riksbankens köp av statspapper leder som regel till att statsskulden minskar kraftigt.

15. Vilket av nedanstående organ admini-strerar den svenska politiken vad gäller statsskulden?

- A Regeringen
- B Riksgäldskontoret
- C Riksbanken
- D Affärsbankerna

16. Vad skulle enligt texten bli följden av en positiv bytesbalans?

- A Den monetära basen skulle minska.
- B Valutaservan skulle öka.
- C Priset på importvaror skulle bli lägre.
- D Affärsbankernas utlåning skulle öka.

17. Genom vilken åtgärd kan riksbanken tillfälligt hindra en minskning av valuta-reservan?

- A Förändring av ränteläget.
- B Nedskrivning av kronans värde.
- C Upplåning inom landet.
- D Stimulering av exporten.

18. Vilken är den svenska regeringens över-gripande strävan när det gäller valuta-politiken?

- A Den försöker undvika importstopp och lik-nande åtgärder.
- B Den avser att åstadkomma betydligt friare valutabestämmelser i samklang med inter-nationell praxis.
- C Den försöker genom s k valutareglering förhindra handel med den svenska kronan.
- D Den ser räntepolitiken som det bästa instru-mentet för att reglera valutan.